

KRZYSZTOF KRASUSKI
Uniwersytet Śląski
Katowice

Pavol Winczer (1935–2014) – znakomity komparatysta i polonista

Dnia 28 sierpnia 2014 roku zmarł w Bratysławie w wieku 79 lat profesor Pavol Winczer, znany słowacki historyk literatury, komparatysta i tłumacz. Urodził się 2 kwietnia 1935 roku w Bratysławie. W latach 1952–1958 studiował filologię polską i rosyjską na Uniwersytecie Karola w Pradze. Jego mistrzem był wybitny filolog i znawca polskiej kultury Karel Krejčí, który swemu wybijającemu się studentowi zorganizował naukowy debiut: autorstwo zarysu literatury polskiej w *Dejinach svetovej literatury*, tomy 1–2 (Bratysława 1963).

W latach 1961–1963 Pavol Winczer pracował jako redaktor w bratysławskim wydawnictwie literackim, w 1963 roku został zatrudniony w Słowackiej Akademii Nauk. Przygotował tam szereg publikacji o słowackiej, czeskiej, polskiej i rosyjskiej awangardzie literackiej. Od czasów naukowego stypendium w Warszawie w latach 60. datują się jego ożywione kontakty z polonistami i slawistami w Polsce. Wyraziły się one udziałem w licznych konferencjach i zbiorowych publikacjach. Łączył to z popularyzacją naszej literatury na Słowacji, a później w Austrii. Od grudnia 1992 roku do emerytury prof. P. Winczer był wykładowcą literatur słowiańskich na Uniwersytecie Wiedeńskim. Był też zagranicznym członkiem Polskiej Akademii Umiejętności. Z racji polonistycznych zatrudnień zmarłego historyka literatury w niniejszym tekście wyodrębniamy z jego dorobku przede wszystkim polonica, pozostawiając na boku filiacje stricte bohemistyczne, słowacystyczne, rusycystyczne i niemieckie.

Pavol Winczer przetłumaczył na język słowacki *Aspekty literatury* Henryka Markiewicza (1979), *Perspektywy literatury XX wieku* Stefana Żółkiewskiego

(wspólnie z M. Nadubinskim, 1962), eseje Juliana Przybosia *Minimum slov* (1976), liczne artykuły Kazimierza Bartoszyńskiego, Michała Głowińskiego, Janusza Sławińskiego, Henryka Markiewicza i innych polskich teoretyków. Przetłumaczył wiele dzieł prozatorskich, m.in. *Listy do pani Z.* i opowiadania Kazimierza Brandysa oraz utwory Sławomira Mrożka, Stanisława Dygata, Juliana Kawalca, esej Zbigniewa Herberta *Kamień z katedry*.

Pavol Winczer jest też autorem wstępów i posłowi do słowackich edycji kanonicznych dzieł poezji polskiej od Kochanowskiego do Norwida, Leśmiana i Broniewskiego oraz prozy, m.in. Nalkowskiej i Kuśniewicza. Owocami tzw. wysokiej popularyzacji jego pióra jest też ponad 70 haseł w czeskim słowniku pisarzy polskich (1968) oraz polskie hasła w słowackiej *Encyklopedii dzieł literackich* (1989). We wszystkich pracach Winczera zwraca uwagę ogromny profesjonalizm, erudycja i kompetencje wyniesione ze szkoły Karela Krejčiego, a następnie rozwijane na drodze osobistych i lekturowych kontaktów z polskimi badaczami, udziałem w najpoważniejszych konferencjach oraz publikacjami w pokonferencyjnych tomach i w renomowanych periodykach naukowych („Teksty”, „Teksty Drugie”, „Ruch Literacki”, „Literatura na Świecie”). Dogłębna i wielostronna wiedza prof. P. Winczera o literaturze i kulturze polskiej była zaiste imponująca.

W debiutanckiej książce *Poetika básnických smerov v polskej a slovenskej poezii 20 storočia* (1974) Winczer skonfrontował poetykę Awangardy Krakowskiej z czeskim poetyzmem i słowackim nadrealizmem. Książka ta była pierwszą w Czechosłowacji indywidualną publikacją o polskiej, czeskiej i słowackiej poezji awangardowej, bowiem za teoretycznymi propozycjami Jana Mukařovskiego i Mikulaša Bakoša nie szły w parze tak analityczne ujęcia, jakie przedstawił Winczer. Porównanie awangardowych poetyk sąsiednich literatur jest, zdaniem bratysławskiego literaturoznawcy, koniecznym etapem badań przygotowujących nowoczesną, ponadnarodową mapę europejskich awangard. Książka Winczera to nowatorska praca komparatystyczna, znajduje się w każdej wielkiej naukowej bibliotece w Polsce.

Pavol Winczer, będąc wybitnym przedstawicielem znanej słowackiej szkoły komparatystycznej z ośrodkami w Bratysławie i Nitrze, wykorzystywał badania międzynarodowych kontekstów i kontaktów do pogłębiania wiedzy o literaturze. Uważał, że porównawcze konfrontacje dokonywane na szerokim tle europejskim prowadzą do lepszej identyfikacji dzieł poszczególnych kultur narodowych. Spojrzenie badacza i odbiorcy jego prac nabiera wtedy nowej, szerszej perspektywy, a w efekcie mogą oni uwzględnić zjawiska poprzednio niezauważone.

Przykładów dostarczają kolejne publikacje P. Winczera, z których najobszerniejszymi są studia książkowe: *Súvislosti v čase a priestore. Basnická avantgarda, jej prekonávanie a dedičstvo (Čechy, Slovensko, Poľsko)* (2000) [*Zależności w czasie i przestrzeni. Poetycka awangarda, jej przeżycie i dziedzictwo (Czechy, Słowacja, Polska)*] oraz *Literatúra v hľadani čitateľa (20 rokov: Karel Čapek, Il'ja Erenburg)* (2013) [*Literatura w poszukiwaniu czytelnika (Lata 20.: Karel Čapek, Ilja Erenburg)*].

Poprzednio wymieniona druga książka Winczera o zachodniosłowiańskich awangardach poetyckich jest rozwinięciem i rozszerzeniem interpretacji zarysowanych w debiucie. Teraz naczelną tezą badawczą jest tematyczna i formalna wspólnota trzech słowiańskich wyobraźni lirycznych przefiltrowanych przez wpływ awangard zachodnioeuropejskich, przy czym autor podkreśla odrębność poezji polskiej, silniej niż inne związanej z tradycją literacką. Kilka rozdziałów tego studium jest znanych z przekładów polskich (o ludycznej zasadzie poezji w „Tekstach” 1976, nr 1, a o litanijnej strukturze liryki w *Studiach z historii i teorii poezji*, 1970).

Warto także zwrócić uwagę na kolejne polskie wątki w potężnej (313 stron) rozprawie Winczera. Obok koryfeuszy naszej awangardy niemal miejsca poświęca się tu twórczości Władysława Broniewskiego z jego oryginalnymi odwołaniami do tradycji romantycznej oraz poezji Tadeusza Gajcego w porównaniu z apokaliptycznym profetyzmem Słowaka Rudolfa Fabrego. Przedmiotem ostatniego rozdziału tej książki jest słowacka recepcja wierszy dla dzieci Juliana Tuwima oraz ich silne oddziaływanie na tamtejszą literaturę.

W ostatnich latach Pavol Winczer, nadal twórczo inspirując się m.in. dokonaniem polskiej wiedzy o literaturze, bo stale z uwagą śledził jej rozwój i był w nim świetnie zorientowany, w szerszym zakresie niż dotychczas poświęcił się zagadnieniom nowoczesnej socjologii literatury i teorii komunikacji literackiej. Efektem tego jest wspomniana ostatnia książka uczonego *Literatúra v hľadani čitateľa (20 rokov: Karel Čapek, Il'ja Erenburg)* (2013). Tematem jej są pisarskie eksperymenty zastosowane w celu pozyskania czytelników wśród demokratyzujących się warstw społecznych po wojnie światowej i po rewolucji w Rosji. W swej ostatniej publikacji książkowej Pavol Winczer wydatnie zbliżył do siebie, zdawałoby się tak odległe, twórczości Čapka i Erenburga, eksponując ich genezę w kręgu literatury popularnej z zaakcentowaniem funkcji motywów utopijnych i przygodowych bądź awanturniczych i pikarejskich. Wykorzystał przy tym swoją świetną orientację w publikacjach polskich filologów na temat literatury popularnej, przede wszystkim prac teoretycznych, ale także – szczegółowych. Pomijając już obszar ogólnopolski, z satysfakcją w najnowszej książce uczonego znajdujemy też

odniesienia do studiów powstałych na Uniwersytecie Śląskim: prac Piotra Fasta, Krystyny Klosińskiej, Marii Bujnickiej. A we wcześniejszym tekście o prozie Andrzeja Kuśniewicza autor powołuje się na pracę Elżbiety Dutki.

Polonistę może zainteresować fakt, że główne tezy swej ostatniej książki Pavol Winczer przetestował wcześniej w serii tekstów poświęconych twórczości Andrzeja Kuśniewicza. Zajął się nią kilka razy. Po raz pierwszy w posłowie do słowackiego przekładu *Stanu nieważkości* (Bratysława 1980). Ten esej jest zatytułowany *Próba Andrzeja Kuśniewicza połączenia nowoczesności z atrakcyjnością*. Później argumentację na ten temat rozszerzył Winczer w wystąpieniu *Strategie autorskie Andrzeja Kuśniewicza na pozyskanie czytelnika* podczas wiedeńskiej konferencji *Między Galicją, Wiedniem i Europą. Aspekty twórczości literackiej Andrzeja Kuśniewicza* (publikacja tego referatu w tomie pod tym samym tytułem, red. A. Woldan, Wiedeń 2008). Profesor Winczer, wiedząc o badaniach na Uniwersytecie Śląskim nad twórczością Kuśniewicza, przekazał ten niskonakładowy tytuł wydany przez Stację PAN w Wiedniu naszej Bibliotece Wydziału Filologicznego.

Wśród 16 referatów tekst Winczera najwyraźniej wskazuje na skuteczną realizację twórczego zamiaru Kuśniewicza połączenia nowoczesnej narracji z popularnością czytelniczą i rynkową. Zdaniem badacza głównym powodem literackich sukcesów Kuśniewicza jest „waga intelektualna poruszanych przez niego problemów o znaczeniu ponadnarodowym (...), pobudzających do refleksji, takich jak kryzys duchowy epoki zakończonej I wojną światową oraz okresem międzywojnia, problem zdrady, postawa bohatera między heroizmem i estetyzmem...” (s. 71–72). Według Winczera naczelnymi cechami pisarskiej strategii autora *Stanu nieważkości* jest umiarkowane uwypuklenie intertekstualności, partnerskie traktowanie odbiorcy i liczenie się z jego oczekiwaniami, np. w latach 70. na modę retro itp. Winczer podkreślił, iż polski prozaik „inkrustuje swe utwory informacjami z historii powszechniej i historii kultury (...). Robi to *en passant*, lekkim tonem salonowej konwersacji, udając, że tylko napomyka o tym, co czytelnikowi wiadomo od dawna, lechcąc przez to jego próżność” (s. 75). Ten wątek interpretacji stylu Andrzeja Kuśniewicza zdecydowanie wyróżnia się innowacyjnością na tle przecież licznych polskich prac o autorze *Króla Obojga Sycylii*.

W ostatnich latach na wielu międzynarodowych konferencjach naukowych w Polsce Pavol Winczer podejmował problematykę społecznego funkcjonowania i odbioru literatury, dwukrotnie na Uniwersytecie Śląskim. Przybywał tu, bo wysoko cenił badania literaturoznawcze rozwijane na naszej uczelni, był ciekaw tego środowiska. Na konferencji *W kręgu znawców* (maj

2007, Katowice) przedstawił referat *Czynniki okazjonalne w tworzeniu się kanonu literatury polskiej 1945–1989* (publikacja w: *Literatura polska w świecie*, t. 2, *W kręgu znanców*, red. R. Cudak, Katowice 2007). Na kolejnej konferencji z tego cyklu (czerwiec 2009, Cieszyn) mówił na temat *Z kręgu problematyki syntezy literatury polskiej autorstwa polonisty zagranicznego przeznaczonej dla obcokrajowców* (publikacja w: *Literatura polska w świecie*, t. 3, *Obecności*, red. R. Cudak, Katowice 2010). Pogarszające się zdrowie nie pozwoliło mu na udział w następnych latach. Ale poprzednio, poza dysputami naukowymi, profesor Winczer jako zawsze zapalony turysta był także uczestnikiem wycieczek po zabytkach Śląska i Zagłębia oraz uważnych spacerów po zakątkach Cieszyna. Wcześniej też aktywnie z referatami uczestniczył w zjazdach polonistów zagranicznych w Gdańsku, Krakowie i Poznaniu.